

**VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBA PRIE
SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS**

**REKOMENDACIJOS DĖL PAVELDĖJIMO TEISĖS ĮGYVENDINIMO NUOSTATŲ
TAIKYMO, KAI VAIKO ATSTOVAI PAGAL ĮSTATYMĄ NESIIMA REIKIAMŲ
VEIKSMŲ PRIIMANT AR ATSISAKANT PRIIMTI PALIKIMĄ NEPILNAMEČIŲ
VAIKŲ VARDU**

2015-12-31 Nr. TGS – 5359

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Tarnyba), atsižvelgdama į neaiškumus, kylančius savivaldybių administracijų Vaiko teisių apsaugos skyriams (toliau – VTAS), užtikrinant nepilnamečių vaikų teises bei turtinius interesus paveldėjimo teisiniuose santykiuose, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012-10-31 nutarimu Nr. 1325, patvirtintų Tarnybos nuostatų 8.1.2 p., teikia VTAS metodinę pagalbą, įgyvendinant vaiko teisių apsaugos priemones.

Pamatinis vaiko teisių apsaugos ir gynimo principas, įtvirtintas tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje – vaiko interesų viršenybės principas.¹ Vaiko interesų viršenybė turi būti užtikrinama *inter alia* ir turtiniuose santykiuose. Nuosavybės teisę į tam tikrą turtą nepilnametis gali įgyti įvairiais būdais: gauti kaip dovaną, darbo užmokestį, stipendiją, išlaikymą ir kt.² Vienas iš nepilnamečio vaiko nuosavybės teisės įgijimo pagrindų yra paveldėjimas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.47 str. 2 d., toliau – CK). Nepriklausomai nuo nuosavybės įgijimo būdo, nepilnamečio nuosavybės teisė turi būti ginama ne mažesne apimtimi nei pilnamečių savininkų, kadangi nepilnamečio teisės gynimo svarba yra lygiavertė pilnamečio asmens teisių apsaugai. Būtinybė traktuoti vaiką kaip lygiavertį turtinių santykių dalyvį bei užtikrinti jo materialinių ir procesinių teisių apsaugą taip pat pabrėžiama Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje, taikant ir aiškinant Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas. Lietuvos Respublikoje galiojantys įstatymai nustato, kad nepilnametis vaikas pats priimti ar atsisakyti mirusio asmens palikimo negali – tai padaryti turi jo atstovai pagal įstatymą (tėvai, globėjai, rūpintojai) arba, esant interesų konfliktui, *ad*

¹ Jungtinių tautų vaiko teisių deklaracija, priimta Generalinės asamblėjos 1959-11-20, 1/86 (XIV) rezoliucija; Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3 str. 1 d., Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 str. 1 p.

² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-08-08 biuletenis „Teismų praktika“ Nr. AC-35-1 „Nepilnamečių turtinių teisių apsauga paveldėjimo teisiniuose santykiuose“; Mikelėnas, V., et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 3: Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002, p. 363

hoc teismo paskirtas globėjas (CK 3.188 str. 2 d.). Šis apribojimas nustatytas siekiant užtikrinti maksimalią vaiko geriausių interesų apsaugą.

Nepilnamečio vaiko turtinių teisių užtikrinimas nacionaliniu lygmeniu.

Atkreiptinas dėmesys, kad vaiko teisių ir jo geriausių interesų apsauga yra bendras tiek jo tėvų (globėjų, rūpintojų), tiek visos valstybės siekis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) išaiškino, kad atsižvelgiant į nepilnamečio vaiko dalinį subjektiškumą, paveldėjimo srityje didesni rūpestingumo ir pareigingumo reikalavimai keliami ne tik jo tėvams (globėjams, rūpintojams), bet ir valstybės institucijoms bei pareigūnams (LAT 2014 m. balandžio 16 d. nutartis priimta c. b. Nr. 3K-3-209/2014). Taigi, pripažintina, kad nepilnamečio vaiko teisių įgyvendinimas yra ne tik privatus, bet ir viešas interesas, todėl jo tinkama apsauga įpareigoti rūpintis tiek nepilnamečio tėvai (globėjai, rūpintojai), tiek valstybės institucijos bei pareigūnai (CK 3.163 str. 4 d., Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 49 str. 3 d., toliau – CPK). Pvz., gavus informacijos apie tai, kad mirė asmuo, kuris turi nepilnamečių vaikų, tiek notaras (jeigu į jį kreipiasi asmenys dėl palikimo priėmimo), tiek VTAS turi imtis visų įmanomų priemonių informuojant nepilnamečio atstovą (-us) pagal įstatymą dėl būtinybės kreiptis į teismą dėl leidimo priimti ar atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu. Efektyvi žmogaus teisių ir laisvių apsauga reikalauja, kad valstybė (jos institucijos) imtųsi būtinų veiksmų, kad naudojimasis atitinkama teise ar laisve būtų efektyvus.

Tuo atveju, jei vaiko atstovas pagal įstatymą, net ir sužinojęs apie palikimo atsiradimo faktą, neužtikrina vaiko teisės į palikimo priėmimą ar neatsisako priimti palikimo nepilnamečio vaiko vardu, pagrindinė už vaiko teisių apsaugą atsakinga institucija – VTAS, nustatęs vaiko teisių ir geriausių interesų pažeidimą, turėtų imtis visų įmanomų priemonių, kad vaiko teisės būtų užtikrintos. VTAS turėtų skirti reikiamą dėmesį pozityviųjų pareigų, kylančių iš savivaldybėms perduotos (valstybinės) vaiko teisių apsaugos funkcijos įgyvendinimo, vykdymui, t. y. turėtų būti aktyvus, konsultuoti vaiko atstovus pagal įstatymą bei imtis kitų būtinų priemonių, tikslu užtikrinti nepilnamečio turtinius interesus. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002-12-17 nutarimu Nr. 1983 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009-12-02 nutarimu Nr. 1593 redakcija), patvirtintų bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų (toliau – ir Nuostatai) 7.26 p., VTAS specialistai savo kompetencijos ribose turėtų teikti konsultacijas įpėdinio atstovui pagal įstatymą dėl palikimo priėmimo ar atsisakymo priimti palikimą, procedūros. Atkreiptinas dėmesys, jog kai vaiko atstovas pagal įstatymą vengia kreiptis į teismą dėl palikimo priėmimo ar atsisakymo priimti palikimą vaiko vardu, VTAS tikslinga ir būtina vaiko atstovui pagal įstatymą išaiškinti jo pareigą priimti ar atsisakyti priimti palikimą savo nepilnamečio vaiko (globotinio, rūpintinio) vardu, taip pat suteikti aktualią informaciją, susijusią su palikimo priėmimu (atsisakymu), siekiant, kad įstatymų nustatytais terminais būtų atliekami reikiami veiksmai, o iškilus neaiškumams atstovui pagal įstatymą būtų suteikiamos konsultacijos, kaip elgtis, kad nebūtų pažeisti vaiko turtiniai interesai. Pažymėtina, jog

tik pareigos tėvams (globėjams, rūpintojams) išaiškinimas nėra pakankamas. Kiekvienu konkrečiu atveju, neatsižvelgiant į tai, ar vaiko šeima įtraukta, ar neįtraukta į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, VTAS specialistai praėjus protingam terminui po pokalbio su vaiko atstovu pagal įstatymą, turėtų išsiaiškinti, ar buvo užtikrinti nepilnamečio vaiko turtiniai interesai. Tuo atveju, jei minėti asmenys neatsižvelgia į jiems VTAS teikiamus išaiškinimus bei nepagrįstai nevykdo pareigos priimti ar atsisakyti priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu, VTAS tikslinga spręsti klausimą dėl atsakomybės priemonių vaiko tėvams (globėjams, rūpintojams) taikymo (Nuostatų 8.5 p.) bei esant poreikiui kreiptis į teismą su procesiniu dokumentu ginant vaiko interesus (viešąjį interesą) (CK 3.163 str. 4 d.). VTAS gali inicijuoti civilinės bylos nagrinėjimą tik CK ir CPK numatytais atvejais ir nustatyta tvarka. Tačiau negalima sutikti su tuo, kad įtvirtintų normų sąrašas yra baigtinis, kadangi CK 3.163 str. 4 d. normoje nurodoma, kad tuo atveju, jei tėvai (globėjai, rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja, priemonių vaikų teisėms užtikrinti gali imtis VTAS. Taigi, VTAS visais atvejais, nustatęs tokį teisės aktų pažeidimą, kuris, jo nuomone, turi esminės reikšmės vaiko teisėms bei geriausiems interesams, ir sudaro pagrįstas prielaidas pažeidimų pašalinimui ar reiškiamo materialinio teisinio reikalavimo patenkinimui, gali kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka gindamas viešąjį interesą. Sutiktina, jog VTAS galimybės kreiptis į teismą su procesiniu dokumentu vaiko interesais gali būti apsunkintos tuo atveju, kai nežinoma vaiko gyvenamoji vieta, vaikas gyvena užsienio valstybėje ar yra kitos objektyvios priežastys, apsunkinančios VTAS funkcijų vykdymą. Konstatuotina, kad įstatymų leidėjas numato ir kitą subjektą, atsakingą už viešojo intereso gynimą, t. y. prokurorą, kuriam taip pat tenka pareiga įstatymų nustatyta tvarka ginti vaiko teises ir geriausius interesus. 2011 m. sausio 27 d. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos bendradarbiavimo susitarimo Nr. 17.3-40/D4-45/11-1 (toliau – Susitarimas) 3.6 p. nurodyta, kad minėtos institucijos susitarė, jog prokurorai įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir geriausius interesus, kai VTAS dėl objektyvių priežasčių negali kreiptis į teismą su procesiniu dokumentu vaiko interesais arba kai prokuratūroje gauti asmenų skundai dėl VTAS priskirtų funkcijų nevykdymo ar netinkamo jų vykdymo. Minėto Susitarimo 4.2.1 p. nustatyta, kad „VTAS, atsižvelgdamas į įstatymų ir kitų teisės aktų suteiktas teises, visais atvejais vykdo savo tiesiogines funkcijas ir pareigas ginant vaikų teises ir geriausius interesus, o jeigu dėl objektyvių priežasčių negali kreiptis į teismą su procesiniu dokumentu vaiko interesais, apie tai praneša prokurorui“. Sistemaiškai aiškinant VTAS veiklą reglamentuojančius teisės aktus, VTAS gina viešąjį interesą užtikrindamas pagal kompetenciją įstatymų ir teisės aktų nustatyta tvarka savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų teisių ir geriausių interesų apsaugą (Nuostatų 6.3 p., 7.1 p.).

Nepilnamečio vaiko turtinių teisių užtikrinimas tarptautiniu lygmeniu.

Tarnyba, kaip centrinė institucija tarptautinės vaiko teisių apsaugos srityje, bendradarbiauja su užsienio valstybių centrinėmis institucijomis, vadovaudamasi 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentu (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančio reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (toliau – Reglamentas) ir kitais tarptautinės teisės aktais. Tarnyba, bendradarbiaudama su užsienio valstybių centrinėmis institucijomis, renka ir keičiasi informacija apie vaiko padėtį, vaiko atžvilgiu atliekamas procedūras ir priimtus sprendimus užsienio valstybėje bei kt.

Reglamento 1 str. 3 d. įtvirtinta, kad Reglamento nuostatos netaikomos turto patikėjimo sutartims ar paveldėjimui, tačiau 2015 m. spalio 6 d., Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) priėmė sprendimą, lemiantį naują Tarnybos praktiką su kompetentingomis užsienio valstybių institucijomis tais atvejais, kai vaiko atstovai pagal įstatymą, gyvenantys užsienio valstybėje, nesiima reikiamų veiksmų priimant ar atsisakant priimti palikimą nepilnamečių vaikų vardu.

ESTT 2015 m. spalio 6 d. byloje Nr. C–404/14 sprendė klausimą, ar Reglamentas turi būti aiškinamas taip, kad nepilnamečių vaikų vardu jų įstatyminio atstovo sudaryto paveldėjimo susitarimo patvirtinimas yra priemonė, susijusi su tėvų pareigomis, kaip tai suprantama pagal Reglamento 1 straipsnio 1 dalies „b“ punktą, įtvirtinančiu, kad Reglamentas taikomas bet kokio pobūdžio teismo civilinėms byloms, susijusioms su tėvų pareigų skyrimu, naudojimusi jomis, perdavimu, apribojimu ar atėmimu, patenka į Reglamento taikymo sritį, ar tokia procedūra yra priemonė, susijusi su paveldėjimu, kaip tai suprantama pagal Reglamento 1 straipsnio 3 dalies f punktą, t. y. nepatenkanti į Reglamento taikymo sritį. ESTT priėmė sprendimą, kad nepilnamečių vaikų vardu jų atstovo pagal įstatymą sudaryto paveldėjimo susitarimo patvirtinimas yra priemonė, susijusi su tėvų pareigomis, ir jai yra taikomos Reglamento nuostatos. Taigi šis ESTT sprendimas pakeitė ankstesnę praktiką, pagal kurią Reglamento nuostatos klausimams dėl nepilnamečių paveldėjimo santykiams taikomos nebuvo.

Atsižvelgiant į ESTT 2015 m. spalio 6 d. sprendimą, tais atvejais, kai vaikas kartu su atstovais pagal įstatymą yra išvykęs į užsienio valstybę, kuri yra Reglamento narė, ir vaiko atstovai pagal įstatymą nesiima reikiamų veiksmų priimant ar atsisakant priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu, VTAS turi teisę kreiptis į Tarnybą, prašydamas Tarnybos kreiptis į centrinę užsienio valstybės instituciją dėl vaiko atstovų pagal įstatymą pareigų nevykdymo. Atkreiptinas dėmesys, kad tuo atveju, jei vaiko atstovai pagal įstatymą, gyvenantys užsienyje, ir toliau nesiima reikiamų veiksmų priimant ar atsisakant priimti palikimą, kurio atsiradimo vieta yra Lietuvos Respublikoje, nepilnamečio vaiko vardu, ir, atsižvelgiant į tai, kad vaiko buvimo vieta yra užsienio valstybėje, Tarnyba galėtų kreiptis

į prokuratūrą (arba rekomenduoti į prokuratūrą kreiptis VTAS), tokiu atveju turinčią teisinį pagrindą ginti vaiko teises ir geriausias interesus (CPK 49 str. 2 d. 1 p. ir Susitarimo 4.2.1 p.).

Tarnyba pažymi, kad kiekvienu konkrečiu atveju, priimant sprendimus, susijusius su nepilnamečio vaiko interesais, reikėtų vadovautis vaiko interesų viršenybės principu, kuris reiškia, kad bet kokuose teisiniuose santykiuose, paliečiančiuose vaiką, visų pirma, turi būti akcentuojami vaiko socialiniai ir ekonominiai interesai. Rūpintis minėtų interesų tinkama apsauga, pirmiausia, yra įpareigoti vaiko atstovai pagal įstatymą, o valstybės ir savivaldos institucijoms tokia pareiga kyla, kai vaiko atstovai pagal įstatymą vengia atlikti savo pareigas ar dėl svarbių priežasčių negali užtikrinti vaiko teisių ir geriausių interesų. Tarnybos nuomone, kiekvienu konkrečiu atveju, siekiant paveldėjimo proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo, VTAS savo kompetencijos ribose turėtų atlikti aukščiau aptartus būtinus veiksmus, tikslu užtikrinti tinkamą vaiko turtinių interesų apsaugą.